

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مباد بدین بوم و بر زنده یک تن مباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Political

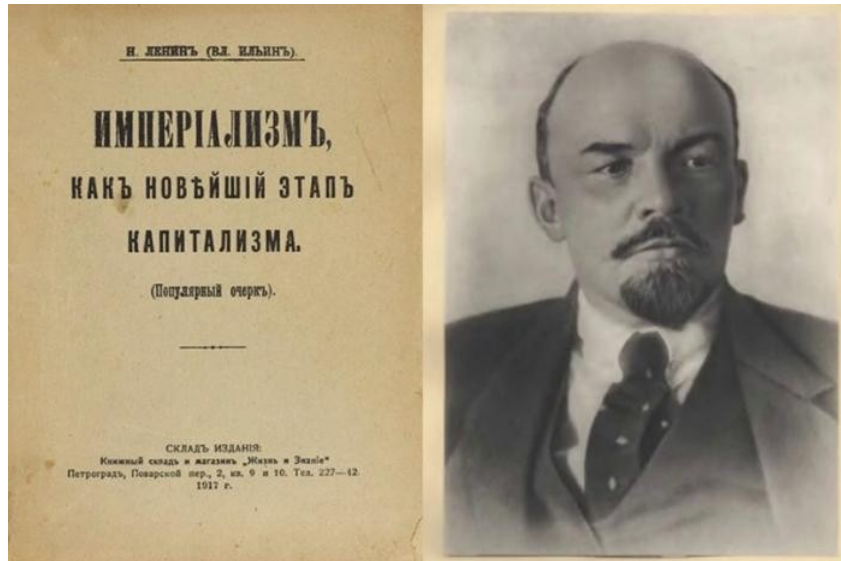
سیاسی

والنتین کاتاسانوف* (Valentin Katasonov)

برگردان: ا. م. شبیری

۲۲ جنوری ۲۰۲۴

در باره فعلیت نظریه لنینی امپریالیسم

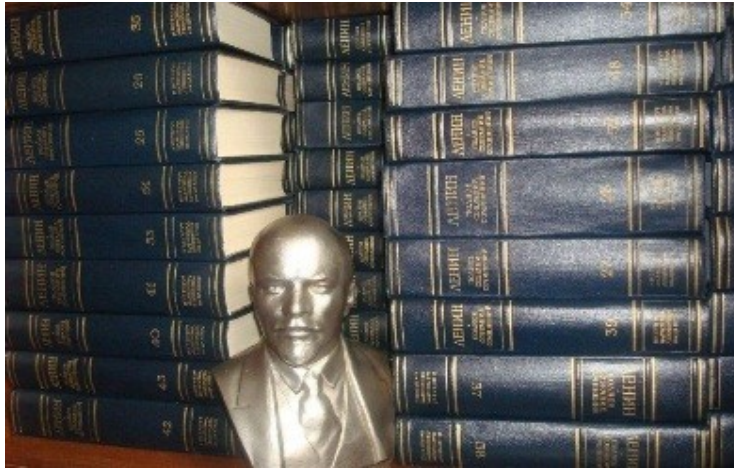
قابل توجه تمامی ضد امپریالیست ها اعم از مذهبی و غیرمذهبی (هم مقاله حاضر و هم مطلب مرتبط با آن).

آثار رهبر پرولتاریای جهان امروز هم کاملاً مبرم به نظر می‌رسد

۲۱ جنوری (اول بهمن- دلو) صدمین سالگرد درگذشت ولادیمیر ایلیچ لنین، بنیانگذار دولت شوروی است که میراث نظری عظیمی از خود به جای گذاشت. آثار کامل او (مجموع آثار او) شامل ۵۶ جلد (کتاب، مقاله، رساله، نامه و اسناد) است. در زمان اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی از بسیاری از مجلدات این مجموعه دائماً استفاده کرده‌ام. برخی از آثار او را صرفاً برای آمادگی به امتحانات، سخنرانی‌ها و برخی دیگر را از روی تمایل و با علاقه‌مندی خوانده‌ام. از میان آثار لنین، به ویژه اثر «امپریالیسم، به‌مثابه بالاترین مرحله رشد سرمایه داری» که او در سال ۱۹۱۶ نوشته است، برای من بسیار ارزشمند است. هنوزم هر از گاهی آن را ورق می‌زنم...

کتاب «امپریالیسم، به‌مثابه بالاترین مرحله رشد سرمایه‌داری» بدرستی در زمان شوروی به عنوان نوعی «قطب نما» ارائه شد که به سیاستمداران، اقتصاددانان، مؤرخان و فیلسوفان امکان می‌داد تا در دنیای پیچیده با طیف گسترده

رویدادها حرکت کنند. این کتاب به زبان مدرن کمک کرد تا «پازل‌هایی» از تکه‌ها، جزئیات، حقایق مربوط به حوزه اقتصاد، امور مالی، سیاست، روابط بین‌الملل، امور نظامی، ایدئولوژی و تبلیغات و غیره جمع‌آوری شود.

مختصری در مورد تاریخچه پیدایش کتاب لنین: او آن را در سال ۱۹۱۶ در سوئیس، در زمان کار در کتابخانه زوریخ نوشت. این کتاب در عرض چند ماه نوشته شد. منبع اصلی نسخه نهائی که دارای قالب بروشور (حجمی کمتر از صد و نیم صفحه)، شامل تعداد زیادی چکیده، خلاصه و یادداشت‌هایی بود که نویسنده در طول کار از منابع اولیه جمع‌آوری کرده بود.

به گفته محققان، حجم اولیه مطالب تقریباً ۵۰ برگه چاپ بود (واحد اندازه‌گیری تایپوگرافی: یک برگه چاپ - تقریباً ۱۶ صفحه متن کتاب). برای روشن شدن، این تقریباً برابر با حجم جلد اول کتاب «سرمایه» است. بعداً این مطالب با عنوان «یادداشت‌هایی درباره امپریالیسم» (جلد هجدهم مجموعه آثار) منتشر شد. آن‌ها حاوی چکیده‌هایی از ۱۴۸ کتاب (شامل ۱۰۶ کتاب المانی، ۲۳ فرانسوی، ۱۷ انگلیسی و ۲ به زبان روسی) و از ۲۳۲ مقاله (شامل ۲۰۶ المانی، ۱۳ فرانسوی و ۱۳ انگلیسی) هستند که در ۴۹ نشریه مختلف (۳۴ المانی، ۷ فرانسوی و ۸ انگلیسی) انتشار یافت. کارل کائوتسکی، جان هابسون، رودولف هیلفردینگ، گرهارت شولز-گاورنیتس، هرمان لوی، اتو ئیدلس، آلفرد لانسوبرگ، یاکوب ریسر، زیگموند شیلدر و بسیاری دیگر از جمله مراجع معتبری بودند که لنین بر آن‌ها تکیه داشت.

در آن زمان، وقتی کتاب «امپریالیسم، به‌عنوان بالاترین مرحله رشد سرمایه‌داری» را در دانشگاه‌های شوروی مطالعه می‌کردیم، استادان به ما القا کردند که لنین از همه مراجعی که بدون استثناء به آن‌ها اشاره می‌کند، به شدت انتقاد می‌کرد. این درست است. با این حال، با مطالعه دقیق، متقاعد می‌شوید که لنین اول و ام گرفته است و در درجه دوم مورد انتقاد قرار داده است. بی‌دلیل نیست که برخی از محققان این اثر لنین را «چکیده» یا «مرور» می‌نامند. چکیده تلفیقی (به معنای مثبت کلمه) از طیف وسیعی از منابع داخلی و به ویژه خارجی درباره آخرین پدیده‌های اقتصاد و سیاست سرمایه‌داری است. لنین با داشتن اراده و پشتکار، مجموعه وسیعی از مطالب را - عملاً همه مطالب مهم را که در آن زمان در موضوع امپریالیسم و سرمایه‌داری انحصاری نوشته شده بود، مورد کنکاش و بررسی قرار داد.

لنین در مقدمه این اثر (پس از انقلاب ۱۹۱۷) نوشت که او در شرایط محدودیت‌های سانسوری تزاری، مجبور شد بیشتر داورها و ارزیابی‌های ایدئولوژیک خود را کنار بگذارد. و کتاب را در قالب بروشور فشرده نوشت (در ابتداء برنامه‌ریزی کرده بود که یک تکنگاری کامل بنویسد). اما، احتمالاً، این شرایط، به عکس، به یک فرصت تبدیل شد. حتی کسانی که با ایدئولوژی مارکسیسم-لنینیسم موافق نیستند، با علاقه‌مندی آن را می‌خوانند.

این اثر برای اولین بار در اواسط سال ۱۹۱۷ در پتروگراد به عنوان یک بروشور جداگانه از سوی انتشارات «پاروس» منتشر شد. بعداً این اثر در زمان حیات نویسنده بارها تجدید چاپ شد و به چند زبان خارجی ترجمه و در خارج از کشور منتشر شد. لنین مخصوصاً مقدمه‌ای برای نسخه‌های فرانسوی و آلمانی تهیه کرد (برای اولین بار در سال ۱۹۲۱ در مجله بین‌المللی کمونیست شماره ۱۸ انتشار یافت).

هدف اصلی لنین از تحریر این اثر، ابتداء کشف علل جنگ جهانی اول بود. با کمال تعجب، اکثر متفکران معتبر غرب که در اواخر قرن ۱۹ تا ۲۰ سرمایه‌داری را مورد مطالعه قرار دادند، در قبال کشف علل جنگ جهانی اول به «خواب رفتند». آن‌ها توجه خود را به افزایش شدید بین‌المللی شدن زندگی اقتصادی و مالی دولت‌ها متمرکز کردند. بنابراین، به نتایج کاملاً اشتباه رسیدند. آن‌ها بر این باور بودند که در نتیجه بین‌المللی شدن حیات اقتصادی و تقویت وابستگی متقابل اقتصادی دولت‌ها امنیت بین‌المللی تضمین می‌شود. اما به این توجه نکردند که جنگ‌ها (حداقل جنگ‌های بزرگ) برای هیچ‌کس (از جمله انحصارات) مفید نخواهد بود. در آغاز قرن بیستم فضای آرامش عمومی در جهان حاکم بود؛ همه باور داشتند که دوران جنگ‌ها پشت سر مانده و آینده آرام و شاد در انتظار بشریت است. در این دوره، ایدئولوژی «ماتریالیسم اقتصادی» و «پیشرفت» در سراسر جهان پیروز شد. دانشمندان «صندلی نشین» و بسیاری از سیاستمداران به طرز بی‌رحمانه‌ای دچار اشتباه محاسباتی شدند. آن‌ها علل اصلی حمام خون ۱۹۱۸-۱۹۱۴ را مورد مطالعه قرار دادند که میلیون‌ها نفر را گرفت (بیش از ۱۰ میلیون پرسنل نظامی کشته شد؛ بیش از ۱۸ میلیون زخمی شدند و تعداد تلفات غیرنظامی ۱۱ و نیم میلیون میلیون نفر بود).

با قضاوت بر اساس آثار قبل از سال ۱۹۱۴ لنین (۲۵ جلد اول مجموعه آثار)، می‌توان گفت که او نیز انتظار چنین جنگ گسترده‌ای را نداشت. با این حال، ما باید دین خود را به او ادا کنیم، که دلایل اساسی آن را به سرعت درک کرد و توانست به وضوح آن‌ها را فرمول‌بندی کند. در زمان نگارش، «امپریالیسم به مثابه...»، بدون هیچ بحث و جدلی، کامل‌ترین، عمیق‌ترین و قابل فهم‌ترین توضیح از کشتار جهانی ۱۹۱۸-۱۹۱۴ بود. بنابراین، کتاب «امپریالیسم...» را نمی‌توان صرفاً یک مجموعه کلمات نامید. به ویژه این که، نویسنده سهم قابل توجهی در درک پدیده‌های جدید در اقتصاد و سیاست سرمایه‌داری داشته است.

این کتاب واقعاً نمونه‌ای بود از این که چگونه رویدادهای جهان سیاست، به ویژه سیاست جهانی، می‌توانند و باید با فرآیندها و تغییراتی که در حوزه اقتصادی جامعه رخ می‌دهند مرتبط باشند. به ویژه، لنین نشان داد که چنین تغییر بنیادی مانند گذار از رقابت و «بازار آزاد» به انحصارات و تقسیم بازار توسط این انحصارات مستلزم تغییرات جدی در سیاست است. لنین این تغییرات را ارتقاء کشورهای پیشرو غربی به مرحله امپریالیستی نامید.

در آن زمان، ترکیب واژه‌های «امپریالیسم» و «سرمایه‌داری» موجود در عنوان کتاب برای بسیاری‌ها غیرعادی به نظر می‌رسید. «سرمایه‌داری» به عنوان یک مدل معین از ساختار اقتصادی جامعه (مالکیت خصوصی بر وسایل تولید، استثمار نیروی کار مزدبگیر، سودآوری، انباشت سرمایه و غیره) درک شد. و «امپریالیسم» (از لاتین - imperium - قدرت، سلطه) یک سیاست دولتی است که با هدف تسخیر و انقیاد سایر کشورها و سرزمین‌ها انجام می‌گیرد. امپریالیسم به قرن‌ها پیش، به زمانی برمی‌گردد که اثری از سرمایه‌داری نبود، اما امپراتوری‌های بزرگ وجود داشتند. مثلاً: بابلی، آشوری، ایرانی، رومی، عثمانی. لنین ثابت کرد که در قرن بیستم نوع جدیدی از امپراتوری در حال ظهور است که نشان‌دهنده قدرت یک اشراف زمین‌دار، کاست نظامی یا نخبگان کشیش نیست، بلکه قدرت الیگارشسی سرمایه‌داری مبتنی بر قدرت انحصارات است.

در اینجا نکات کلیدی در کتاب «امپریالیسم به مثابه...» را یادآوری می‌کنم که ۱۰ بخش (فصل) کتاب را تشکیل می‌دهد. هدف اصلی نویسنده آن اثبات این است که در آستانه قرن ۱۹ - ۲۰ توسعه سرمایه‌داری دوران انباشت اولیه سرمایه (و همچنین رقابت آزاد) به سرمایه‌داری انحصاری وجود داشت و پیامدهای اقتصادی و سیاسی چنین توسعه‌ای را تعیین کرد. اگر در حوزه اقتصادی تسلط انحصارات ویژگی کلیدی مرحله جدید سرمایه داری بود، پس در حوزه سیاسی، تجاوز فراینده دولت‌ها بود که خود را تحت کنترل انحصارات می‌دیدند. تشدید شدید فعالیت‌های خارجی اقتصادی، سیاسی و نظامی سرمایه توسط لنین به عنوان نوع جدیدی از امپریالیسم شناخته شد. لنین پنج ویژگی کلیدی امپریالیسم را مشخص کرد:

۱- تراکم و تمرکز سرمایه به حدی می‌رسد که انحصارها شکل می‌گیرد؛

۲- ادغام سرمایه انحصاری صنعتی و بانکی و تشکیل سرمایه مالی بر این اساس؛

۳- غلبه صادرات سرمایه به صادرات کالا؛

۴- تقسیم اقتصادی جهان بین اتحادیه‌های بین‌المللی انحصارات؛

۵- پایان تقسیم سرزمینی جهان و آغاز تقسیم مجدد آن.

اگر بتوان چهار ویژگی اول را اقتصادی نامید، علامت پنجم ماهیت نظامی-سیاسی دارد. لنین در کتاب مورد نظر ما، نشان داد که آغاز جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۴، نتیجه ترکیب «تصادفی» شرایط نبود. بلکه، به دلایل اقتصادی شروع شد و عمدتاً به دلیل این واقعیت که می‌بایست سرمایه‌داری «کلاسیک» به سرمایه‌داری انحصاری تبدیل شود. حتی سرمایه‌داری «کلاسیک» (با رقابت به اصطلاح «آزاد» خود) مانند در مرزهای ملی را دشوار می‌دید. زیرا، تولید سرمایه‌داری با دنبال کردن سود، ناگزیر با تقاضای مؤثر محدود در بازار داخلی مواجه می‌شود. به هر حال، نویسنده کتاب «امپریالیسم به‌عنوان...» زمانی که در پایان قرن نوزدهم کتاب «توسعه سرمایه‌داری در روسیه» را نوشت، عمیقاً این موضوع را درک کرد. فرآیند تشکیل بازار داخلی برای صنایع بزرگ» (برای اولین بار به صورت قانونی به عنوان کتاب جداگانه در سال ۱۸۹۹ منتشر شد).

علاوه بر این، سرمایه انحصاری در داخل مرزهای ملی به طور غیرقابل‌تحملی در تنگنا قرار می‌گیرد. مقیاس انباشت بیش از حد نسبی سرمایه به شدت افزایش می‌یابد. دقیقاً نسبی، نه مطلق، انباشت بیش از حد، که به معنای سودآوری نسبتاً کم و در عین حال در حال سقوط دائمی سرمایه است. سرمایه به خارج، به جایی هجوم می‌برد که می‌تواند سود بالاتری به دست آورد و در فراتر از مرزهای ملی با مقاومت و رقابت سرمایه کشورهای دیگر مواجه می‌شود. رقابت سرمایه تا حدود معینی، به صورت مسالمت‌آمیز انجام می‌شود. این رقابت تا حدی توسط اتحادیه‌های انحصاری بین‌المللی مختلف تنظیم می‌گردد. اما تناقضات ناشی از انباشت بیش از حد نسبی سرمایه زمانی به چنان شدتی می‌رسد که اتحادیه‌های بین‌المللی انحصارات دیگر قادر به تضمین تقسیم بازارهای فروش، منابع مواد خام و حوزه‌های سرمایه‌گذاری از طرق «متمدانه» نیستند. انحصارات به جذب توانایی‌های دولت‌های خود برای مبارزه برای «جایگاه خود در جهان»، ابتداء به صورت سیاسی و دیپلماتیک و سپس نظامی شروع می‌کنند. جنگ‌های امپریالیستی شروع می‌شود. اولین نوع چنین جنگ‌ها در دوران امپریالیسم عبارت بودند از: اسپانیایی-امریکایی (۱۸۹۸). آنگلو-بوئر (۱۹۰۲-۱۸۹۹)؛ روسی-جاپانی (۱۹۰۵-۱۹۰۴). این‌ها فقط «تمرین» برای دست‌گرمی بودند که آخرشان به جنگ جهانی اول ۱۹۱۸-۱۹۱۴ رسید.

نکته جالب در کتاب «امپریالیسم به عنوان بالاترین مرحله رشد سرمایه‌داری» این است که امپریالیسم بالاترین و آخرین مرحله در توسعه سرمایه‌داری است. فصل‌های ۱۰-۷ به شرح کلی امپریالیسم، نقد مفاهیم موجود و تحلیل مکان تاریخی

امپریالیسم به عنوان بالاترین و آخرین مرحله سرمایه‌داری و آستانه انقلاب سوسیالیستی اختصاص یافته است. در بخش دوم، لنین بارها امپریالیسم را سرمایه‌داری «انگلی»، «فاسد» و «در حال مرگ» می‌نامد. لنین در آثار بعدی خود، این ویژگی‌های سرمایه‌داری انحصاری را ثابت کرد و بعدها ثابت کرد که سرمایه‌داری به انحصار دولتی تبدیل شده است. لنین در اکتوبر ۱۹۱۷، بروشور «فاجعه قریب‌الوقوع و چگونگی مبارزه با آن» را نوشت و در آن سرمایه‌داری را چنین تعریف کرد: «سرمایه‌داری انحصاری- دولتی کامل‌ترین تدارک مادی برای سوسیالیسم است، آستانه آن است، آن پله نردبان تاریخی است که بین آن (پله) و پله‌ای که سوسیالیسم نامیده می‌شود، پله‌های میانی وجود ندارد». در کتاب «امپریالیسم، به عنوان بالاترین مرحله سرمایه‌داری» روی دگرگونی‌های قرن (۲۰۱۶-۱۹۱۶)» تأکید می‌کنم: این اثر لنین همچنان فعلیت دارد و کمک زیادی به درک بسیاری از پدیده‌های اقتصادی و سیاسی در جهان قرن بیست و یکم می‌کند.

نقل از: بنیاد فرهنگ ستراتیژیک

مطلب مرتبط: مروری در نظریه لنینی امپریالیسم بمثابة بالاترین مرحله سرمایه‌داری

۱ بهمن- دلو ۱۴۰۲

*****

*- پروفیسور، دکتر علوم اقتصاد، مدیر مرکز پژوهش‌های اقتصادی «شاراپوف» فدراسیون روسیه، پژوهشگر مسائل پشت صحنه